

(telifi 800/1397) adlı eserinde, Delhi sultanlarından I. Gıyâseddin Tuğluk Şah'ın (1320-1325) henüz hükümdar olmadan önce oğlu Cevne Han (Muhammed b. Tuğluk) ve yeğeni Firûz Şah Tuğluk'la birlikte Ebü Ali Kalender'i ziyaret ettiğinden bahsedilir. XI. (XVII.) yüzyılda yazılan eserlerde ise onun Panipatlı olduğu, büyük bir ihtimalle tahsilini burada yaptığı sırada tıpkı ünlü şair Fahreddin-i İrâkî gibi kalenderlerle karşılaşmış onların dünyayı hiçe sayan yaşantılarına imrenerek öğrenimini yarıda bıraktığı ve kitaplarını nehire attığından söz edilir. Kalenderlere katıldıktan sonra ibadetleri de ihmal ettiği anlaşılmaktadır. Bu bilgilerin yanı sıra onun Anadolu'ya gidip Şemseddin-i Tebrîzî ve Mevlânâ ile görüştüğüne ilişkin rivayetler zaman bakımından gerçeğe bağdaşmaz; zira Mevlânâ ile olsa bile 645'te (1247) vefat eden Şemseddin-i Tebrîzî ile buluşması mümkün değildir. Ayrıca Ebü Ali Kalender'in Mevlânâ ve etrafındakilerden bahseden kaynakların hiçbirinde adı geçmemektedir.

Hayatları ve davranışları birbirine benzediği, ikisi de ilmi bırakıp kalender oldukları için büyük bir ihtimalle Fahreddin-i İrâkî ile ilgili bilgiler Ebü Ali Kalender'in hal tercümesine sokulmuştur. Anadolu'ya geçen Ebü Ali Kalender değil Fahreddin-i İrâkî'dir. Nitekim İrâkî, Şems ile olmasa bile Mevlânâ ile görüşmüştür (Eflâkî, I, 360, 399, 400; II, 594). Ebü Ali Kalender'in büyük Çiştî şeyhlerinden Kutbüddin Bahtiyâr-ı Kâkî'nin (ö. 633/1235) mânevî vârisi olduğundan ve Nizâmüddin Evliyâ (ö. 725/1325) ile görüştüğünden de bahsedilir. Vefatında Karnâl'e defnedilen Ebü Ali Kalender'in mezarı daha sonra Panipat'a nakledildiği için bu iki şehir halkı onun naaşının kendi şehirlerinde bulunduğunu iddia eder ve ölüm gününde her iki şehirde de aynı günde anma törenleri düzenlerler.

Farsça bir mesneviyi de ihtiva eden ve birçok defa basılan *Divân*'ı (Lahor 1915; Siyâlkût 1933) dışında İhtiyârüddin adlı bir şeyhe yazdığı ilâhî aşktan bahseden mektupları (*Mektûbât*) ile *Meşnevî-i Ke-lâm-ı Kalender* (Meerut 1890) ve *Meşnevî-i Bû 'Alî Şâh Kalender* (Dehli 1265; Leknev 1310, 1315; Lahor 1872; Kanpür 1871, 1872, 1880) adlı iki mesnevisi vardır. *Hikemnâme*, *Hükümnâme* veya *Hikmetnâme* adlarıyla anılan başka bir eserden daha söz edilirse de bu eserin ona ait olup olmadığı tartışmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Eflâkî, *Menâkıbü'l-ʿarifîn*, I, 360, 399, 400; II, 594; Abdülhak Dihlevî, *Ahbarü'l-ahyâr*, Delhi 1280/1863, s. 124-126; Allahdiyâ, *Siyerü'l-ahtâb*, Lucknow 1877, s. 405-407; *Proceedings Asiatic Society of Bengal* (1870), s. 125 (1873), s. 97; Hânbbâbâ, *Fihrist*, II, 2261; IV, 4098, 4515-4516; Muhammed İkrâm, *Âb-ı Keşer*, Karachi 1952, s. 287-288; J. A. Subhan, *Sufism: Its Saints and Shrines*, Lucknow 1960, s. 323-325; Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, s. 350-351; Nurul Hasan, "Abû (Bû) 'Alî Kalandar", *EI²* (ing.), I, 104; Kh. A. Nizami, "Abû 'Alî Kalandar", *EI*, I, 258.

TAHSİN YAZICI

EBÜ ALİ el-KALİ

(bk. KALİ).

EBÜ ALİ el-MERZÜKİ

(أبو علي المرزوقي)

Ebü Alî Ahmed b. Muhammed
b. el-Hasen el-Merzûkî
(ö. 421/1030)

Basra dil mektebine mensup
âlim, edip ve münekkit.

Muhtemelen 360 (970-71) yılında İsfahan'da doğdu. Merzûkî nisbesi dedelerinden biriyle ilgili olabilir. Çocukluğu ve gençliği hakkında fazla bilgi yoktur. Tahsilini İsfahan'da yaparken bir yandan da dokumacılıkla meşgul oldu. Zeki, çalışkan ve kabiliyetli olduğundan dil

ve edebiyat sahalarında erken yaşlarda kendisini yetiştirdi ve çevresinin takdirini kazandı. Hocaları arasında, kendisinden Sibeveyhi'nin *el-Kitâb*'ini okuduğu Ebü Ali el-Fârisî ile hadis rivayet ettiği Abdullah b. Ca'fer b. Fâris bulunmaktadı.

Şiîr Büveyhî ailesinin çocuklarına bir süre hocalık yaptığı için Merzûkî'nin de Şiî olduğunu söyleyenler vardır. Başka talebeleri bulunup bulunmadığı konusunda kaynaklarda bilgi yoktur. Büveyhîler zamanında âlim ve edip olarak tanınan Sâhib b. Abbâd'ın, vaktiyle kendisi için ayağa kalkmayan Merzûkî'ye, vezir olduktan sonra iyi davranmadığı kaydedilmektedir. Ancak onun, İsfahan esnafından üç meşhur âlim yetiştiğini, bunlardan birinin dokumacı Merzûkî olduğunu söylediği de bilinmektedir. Merzûkî Zilhicce 421'de (Aralık 1030) Bağdat'ta vefat etti.

Eserleri. 1. *Şerhu Dîvânî'l-Ĥamâse*. Ebü Temmâm'ın *el-Ĥamâse*'sine yazdığı şerhtir. *el-Ĥamâse* üzerine birçok şerh yazılmakla birlikte bunlardan en çok beğenileni Merzûkî'nin eseri olmuştur. Zira bu şerhte, *el-Ĥamâse*'ye alınan şiirlerin açıklaması yanında şairleri hakkında da başka kaynaklarda az rastlanan bilgiler verilmiştir. Bilhassa bu şerhin mukaddimesiyle İbn Kuteybe'nin *eş-Şi'r ve ş-şu'arâ*' adlı eserine yazdığı mukaddime, edebî tenkitle ilgili ori-

Ebü Ali el-Merzûkî'nin *Şerhu Dîvânî'l-Ĥamâse* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Kâprülü Ktp., nr. 1308)

jinal görüş ve prensipler ihtiva etmesi sebebiyle oldukça önemlidir. Şerhin nâşirlerinden Ahmed Emîn, Arap dilinde bu mukaddimenin bir benzerini görmediğini ve mukaddimenin eskilerin kitaplarında mevcut, şiirin kolay anlaşılmayan temel özelliklerini (amûdü's-şî'r) çok güzel anlattığını söylemektedir. Nitekim Merzûkî bu mukaddimede, Ebû Temmâm'ın *el-Ĥamâse*'sine aldığı şairleri ve şiirlerini seçerken bazı ölçüler tesbit etmiş, bunlardan hareketle şiirin temel özelliklerini ve çeşitlerini ele almış, sonra da nazımla nesrin mukayesesini yaparak nesrin nazımdan daha değerli ve üstün olduğu sonucuna varmıştır. Nesir olarak indirilen Kur'an-ı Kerim'in mânâsı yanında lafzının da mucize olması bu fikrin doğruluğunu kanıtlayan en güçlü delildir. Bu arada Merzûkî nâsir ve şairlerin bir mukayesesini yaparak şairlerin nâsirlerden daha çok olduğunu söyler. Ayrıca bir edibin hem nazım hem nesir sahasında temayüz edemediği, sanatın ve tabiiliğin edebî eserlerin değeri üzerindeki tesiri gibi meseleler üzerinde durur ve Ebû Temmâm'ın seçme zevkinin şairlik zevkinden daha üstün olduğunu söyler. Şükrî Faysal mukaddimeyi bu önemli sebebiyle ayrıca neşretmiş, neşrinde faydalandığı Merzûkî'nin *el-Ĥamâse* şerhi nüshalarını da tanıtmıştır (*MMİADm.*, XXVII, 75-103). Muhammed Tâhir b. Aşûr ise bu neşri tenkit ederek Şükrî Faysal'ın görmediği İstanbul (Köprülü nr. 1308) ve Tunus (Mektebetü'l-Câmii'l-a'zam, nr. 4534, 4535) nüshalarını tanıtır mukaddimeyi bunlarla karşılaştırmıştır (*MMİADm.*, XXIX, 387-395, 544-552; XXX, 71-86, 281-287, 411-426, 572-589; XXXI, 59-76). Daha sonra Ömer el-Es'ad, Merzûkî ile İbn Kuteybe'nin mukaddimelerini birlikte tanıtır karşılaştırmış, ancak Şükrî Faysal ile Muhammed Tâhir'in yazılarından bahsetmemiştir (*Mecelletü'l-Baĥşî'l-ilmî*, I, 141-152). *Şerĥu Dîvânî'l-Ĥamâse*, Ahmed Emîn ve Abdüsselâm M. Hârûn tarafından dört cilt halinde yayımlanmıştır (Kahire 1951-1953). Eserin sonuna sözlük, gramer meseleleriyle ilgili bir bölüm ve örnekler dair indeksler eklenmiştir. 2. *el-Ezmine ve'l-emkine* (Haydarâbâd 1332/1914). Merzûkî'nin envâ'a dair bu önemli eserinde meteoroloji ve astronomi konuları ele alınmaktadır. Önceki müelliflerin bu hususta verdikleri bilgilerin daha geniş bir şekilde ele alındığı eser altmış üç fasıldan oluşmakta, birinci fasılda astronomi konuları Kur'an-ı

Kerim ve hadisler ışığında incelenmektedir. Diğer fasıllarda zaman kavramı, mevsimlere göre yağmur ve rüzgârlar, önemli günler, gece-gündüz, yıldızlar, ay, güneş, bulutlar, sular, bitkiler ve diğer tabiat olayları ele alınmaktadır. 3. *el-Ķavl fi elfâzi's-şümûl ve'l-umûm*. Dile dair olan bu çalışması İbrâhim es-Sâ-merrâi tarafından neşredilmiştir (*Resâ'il fi'l-luġa*, Bağdad 1964, s. 69-99). 4. *Şerĥu Faşîhi Sa'leb*. Eserin 534 (1140) yılında istinsah edilen bir nüshası Köprülü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 1323, 196 varak). 5. *Ġarîbû'l-Ķur'ân*. Medine'deki Mahmûdiye Kütüphanesi'nde bir nüshası mevcuttur (nr. 29). 6. *el-Emâlî*. Lugat ve nahivle ilgili olan eserin baş tarafı eksik bir nüshası Birmingham Kütüphanesi'ndedir (Mingana, nr. 1336/1, vr. 1^a-54^b). 7. *Şerĥu'l-Mufaddaliyyât*. Eserin Berlin Devlet Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (nr. 7446). Bunlardan başka Ebû Ali'nin, İbnü's-Serrâc'ın nahve dair *el-Mucez* adlı eserinin şerhi olduğu sanılan *Şerĥu'l-Mucez*'i ile *Kitâbü Şerĥi'n-nahv*, *Şerĥu Ķaşîdeti Bânet Sü'ad* ve *Şerĥu eş'ari Hüzeyl* adlı eserlerinin günümüze gelip gelmediği bilinmemektedir.

Tâhir Ahdar Hamrûnî, *Menhecû Ebî 'Alî el-Merzûkî fi şerĥi's-şî'r* (Tunus 1984) adlı çalışmasında onun edebî tenkitçiliğiyle şerhçiliğini ele almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Ali el-Merzûkî, *Şerĥu Dîvânî'l-Ĥamâse* (nrş. Abdüsselâm M. Hârûn — Ahmed Emîn), Kahire 1951-53, nâşirlerin mukaddimesi, s. I, IV; Yâkût, *Mu'cemû'l-üdebâ*, V, 34-35; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, I, 106; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XVII, 475-476; Süyûtî, *Buġyetü'l-vu'ât*, I, 365; *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 73-74; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 502; Kehhâle, *Mu'cemû'l-mü'ellifîn*, II, 91-92; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Şu'ârâ ve devâvîn*, Beyrut 1978, s. 214-217; G. J. H. Van Gelder, *Beyond the Line*, Leiden 1982, s. 107-109; *A'yânü's-Şî'a*, III, 94; Ömer Ferruh, *Târĥu'l-edeb*, III, 93; *Ma'a'l-Mektebe*, s. 265-266; Tâhir Ahdar Hamrûnî, *Menhecû Ebî 'Alî el-Merzûkî fi şerĥi's-şî'r*, Tunus 1984; Zirikî, *el-A'âm* (Fethullah), I, 212; Sezgin, *GAS*, II, 45, 54, 69-70, 231, 395, 555, 557; VII, 361-363; VIII, 230-231; Mansour Ajami, *The Alchemy of Glory*, Washington 1988, s. 9-12; Şükrî Faysal, "Mukaddimetü'l-Merzûkî", *MMİADm.*, XXVII (1371/1952), s. 75-103; Muhammed Tâhir b. Aşûr, "Mukaddimetü'l-Merzûkî", a.e., XXIX (1954), s. 387-395, 544-552; XXX, 71-86, 281-287, 411-426, 572-589; XXXI, 59-76; Ömer el-Es'ad, "Beyne İbn Kuteybe ve'l-Merzûkî", *Mecelletü'l-Baĥşî'l-ilmî*, I, Mekke 1398/1977-78, s. 141-152; Ch. Pellat, "al-Marzûkî", *El'* (İng.), VI, 635-636.

EBÜ ALİ en-NİSÂBÜRİ

(أبو على النسابوري)

Ebû Alî el-Hüseyn b. Alî
b. Yezid en-Nîsâbüri
(ö. 349/960)

Hadis hâfızı.

277'de (890) doğdu. İlk gençlik yıllarında kuyumculuk öğrenmeye başladı. Üstün zekâsını farkedene bir âlimin ilim yoluna girmesini tavsiye etmesi üzerine on yedi yaşından itibaren hadis tahsiline başladı. İlk hocası, o dönemde hayatının son yıllarını yaşayan Nîşâbur'un tanınmış muhaddisi İbrâhim b. Ebû Tâlib oldu. Memleketindeki muhaddislerden faydalandıktan sonra devrinin önemli ilim merkezlerini dolaşmaya başladı. Herat, İsfahan, Basra, Küfe, Vâsit, Ahvaz, Nesâ, Gazze, Cürçân, Mısır, Musul, Bağdat, Dimaşk, Mekke ve Medine'de İbn Huzeyme, Zekerîyyâ es-Sâcî, Abdân el-Ahvâzî ve Nesâî gibi muhaddislerden istifade etti. Kendisine de Ebû Abdullah İbn Mende, Hâkim en-Nîsâbüri, Ebû Abdurrahman es-Sülemî gibi âlimler talebelik ettiler.

Ebû Ali, 303 (915) yılında başka hocalardan da faydalanmak üzere Bağdat'a gitmek istediği zaman onu çok takdir eden hocası İbn Huzeyme tahsilinin yeterli olduğunu, Nîşâbur'da kendisine daha çok ihtiyaç bulunduğunu söyleyerek gitmesine rıza göstermedi. O da hocası izin verene kadar Nîşâbur'dan ayrılmadı. Talebesi Hâkim en-Nîsâbüri, hocasının hadis rivayetinde güvenilir olduğunu, ender bir hâfıza gücüne sahip bulunduğunu, özellikle hadis müzakere ederken geniş kültürünün ortaya çıktığını söylemekte ve onun bir benzerini görmediğini ifade etmektedir. Küfeli tanınmış hadis hâfızı İbn Ukde de önceleri Ebû Ali'yi pek beğenmezken daha sonra hadisteki otoritesini görünce, "Sen gerçekten hâfızsun ve beni geçmiş bulunuyorsun" diyerek takdirini ifade etmiştir. Hadis ve sahâbe üzerine yazdığı eserleriyle ünlü diğer talebesi Ebû Abdullah İbn Mende, *ihtilâfü'l-hadis** bilgisi ve ilmi ciddiyet bakımından hocasının bir benzeri bulunmadığını söylemektedir. Dârekutnî'ye göre de Ebû Ali bir hadis otoritesidir.

Şahîh-i Müslim'den bahseden hemen her eserde Ebû Ali en-Nîsâbüri'nin bu eseri *Şahîh-i Buĥârî*'ye tercih ettiği ve yeryüzünde ondan daha sahih bir kitap görmediğini söylediği nakledilmektedir.